

A FILMBÍRÁLATRÓL

AVAGY

LÍRAI SÉTA EGY SZÜLETŐ MŰFAJ KÖRÜL

Már a cím »avagy«-a is arra mutat, hogy zavarban vagyok: hiszen még jól címet sem tudok adni, kibúvót keresek. Igaz is: nem könnyű a téma, a feladat. Könnyű arról beszélni, lehetőleg korholó hangsúlylyal, hogy nincs megfelelő filmbírálatunk; azt hiszem, ez az egyetlen kijelentő tőmondat, amelyben néző, kritikus és filmalkotó-művész egyetértenek, bár egészen mást értenek alatta. Filmíró, rendező, színész, zeneszerző szerint azért nincs filmbírálatunk, mert sem külön-külön sem globálisan (de főleg külön, egyénilég!) nem kapják meg azt a hozsannát, amelyet saját véleményük szerint kétségtelenül megérdemelnének; a néző szerint azért nincs, mert a lenyomatott bírálat nem ritkán szögesen ellenkező irányba mutat, mint amerre a nézők saját ízlésük és a szóbeli propaganda hatására mennek; a kritikusok szerint pedig azért nincs... — azt a kritikusok tán nem is tudják pontosan, hogy miért, de érzik, hogy nincs.

Elsősorban nyilván a »Filmvilág«-nak kell ezen a hiányon segíteni, s lehetőleg úgy, hogy minden érdekelte meglegedését kivívja. Nem könnyű feladat...

Először talán azt kellene eldönteni, hogy a filmbírálat hová tartozik: a tudomány, a művészet, vagy a zsurnalisztika körébe? Nemes Károly, az előző számok egyikében írt tanulmányában mintha amellett cövekelte volna le magát, hogy a filmkritika a tudomány egyik alfaja. A gyakorlat — legalábbis az eddigi gyakorlat — inkább azt bizonyítja, hogy a zsurnalisztika ágazata; ha a kritikusokat szavaztatnók meg, bizonyára inkább művésznek tartják magukat, mint az újságírás napzámosatának. S talán éppen ez a határozatlanság, elhatárolatlanság az oka annak, ha a filmkritikával mindenki elégedetlen: mű-

fajlag is mindenki mást vár tőle, mint amit adni tud, vagy akar.

Nincs itt most helyünk, hogy az összes érvek és ellenérvek felsorakoztatásával gyözködjünk a magunk igazsága felől. Hát hadd mondok pusztán véleményt: a kritika általában, s a filmkritika ezen belül sem nem tudomány, sem nem zsurnalisztika (bár ha színvonalas, mindkettőtől gazdagszik s mindkettőt gazdagítja), hanem valójában művészeti termék. A kritikus, ha valóban az, szekunder művész, aki a műalkotáson felforrósodva, az alkotás és az élet elemeinek összevetésével, a tudomány törvényeinek ismeretében s a publicisztika eszközeinek felhasználásával alkotja a maga műfajának remekeit vagy kontár-műveit.

Ez persze általában vonatkozik a kritikára, mint műfajra, s ezen belül a filmkritikára. De mi az utóbbi sajátos jellemzője?

Ha a kritikát nem önmagáért, vagy az általa megtermelt szerény forintokért műveljük, akkor csak egy célja lehet: a közösség szolgálata. A közösségé, s nemcsak a közönségé: mert a közösségben a film alkotói is benne vannak. A kritikus köteles a film közben kapott élményeit, benyomásait elemzés alá fogni: segíteni a közönséget abban, hogy saját élményeit, benyomásait racionalizálni tudja, s ezáltal elmélyítse. De másfelől a műfaj szerelmesének kell lennie: ismerni a művészeti ág — a film — nemzetközi és speciális színvonalát, az alkotó eddigi tevékenységét (főként a rendezőt, mert a film elsősorban a rendező művészete) s ezeket összevetve, mérlegelve mondani el ítéletét. Impresszió és elemzés szinte egyensúlyban tartják a kritika szerkezetét; de nagy baj van, ha egymás ellen haladnak, ha az elemzés azt van hivatva (művészetelméleti vagy politikai okokból) bebizonyítani,

hogy a néző impressziójának (ti. hogy a film jó vagy rossz, tetszik vagy nem tetszik) nincsen igaza. Lehet, hogy a kritikus más véleményen van, mint a nézők egy része — talán nagyobb része — s lehet, hogy még mindig a kritikusként van igaza; de az lehetetlenség, hogy a kritikus, mint néző más véleményen legyen, mint a kritikus, aki papírra veti gondolatait.

A művészeti kritika művelése általában egy művészeti ág történetének, szabályainak, technikájának ismeretét tételezi fel, kívánja meg; a színház többét; a film a legtöbbét. Színházi játékok, rendezői koncepció, irodalmi alkotás, zene, fényképezés, díszlet és trükkök, vágás és beállítás — mindez, amivel a film-produkciónál számolni kell s ezen felül még egy egészen modern és születése óta rohamosan, folytonosan fejlődő technikai eljárás eredményeinek és lehetőségeinek latolgatása — általában anélkül, hogy a filmkritikusnak az amatőrfényképészetet túlmenő technikai tapasztalatai lennének. Persze, filmkritikusnak is nem az az első feladata, hogy maga rendezett vagy fotográfált legyen filmet, hanem az, hogy a rendező, az operatőr munkáját felismerni, értékelni tudja, még fokozottabban, mint a többi művészeti ágakat, amelyek a film alkotá-

sában részt vesznek, hiszen épp e kettő választja el döntően a filmet a benne részt vevő részművészetektől.

Végül még egy, talán merésznek ható gondolat, melyet azonban az élet diktál: a világ filmtermése, a mozik filmanyaga két élesen elváló részre oszlik s egy harmadikra, mely a kettő között fluktuál. Egyfelől vannak az igazi művészi filmek, amelyek a valóság sajátos vízióját adják s egy művész-kollektíva összehangolt temperamentumán keresztül töményen ábrázolják a világot; másfelől pedig a film-kereskedelmi termékek, amelyek a nézők által jól ismert, gyakorolt és megszokott nyelven mondanak el közhelyeket (kapitalista országokban általában kapitalista, szocialista országokban általában szocialista közhelyeket) az életről s az emberi kapcsolatokról. Hiba, ha a kritikus az egyiket a másik mércéjével méri, s ez könnyen groteszk eredményre vezethet. Mind a kettőnek megvan a létjogosultsága, mint a szimfóniának és a térzenének; a kritikus első feladata: felismerni, mit hall, s eleve figyelmeztetni a nézőt: emelkedett lélekkel készüljön a művészi élményre, vagy többé-kevésbé kellemes másfél órában részesedhetik, mely elősegíti az emésztést.

NAGY PÉTER

TUDOMÁNY VAGY MŰVÉSZET! (HOZZÁSZÓLÁS A FILMKRITIKA VITÁJÁHOZ)

Tudomány, vagy művészet-e a kritika? Nagy Péter egyértelműen művészetnek nevezi. Igaz, hogy szekunder művészetnek, ezzel egy új, elintézetlen problémát dob a vitába, azt tudniillik, hogy lehet-e a művészet egyáltalán: szekunder?

Bizonyos, hogy a jó kritika két-arcú műfaj. És bármelyik oldala túllhangsúlyozásának megvannak a veszélyei. Mint kritikus és gyakorló író legszívesebben így foglalnám össze a problémát, a tréfa mögé bizonyos élettapasztalatot rejtegetvén: ha én írom a kritikát, legyen művészet, ha rólam írják, legyen inkább tudomány.

Ha én írom a kritikát, legyen művészet. Első személyben merek fo-

galmazni, mert azt hiszem, minden a hivatását komolyan vevő kritikus így tapasztalta: húsz éve üzöm ezt a mesterséget s ez nyilván elég idő volt bizonyos szakmai rutin elsajátítására, mégis mérhetetlenül szenvedek, gyámoltalanul ülök az üres papír előtt és ügyefogyott kezdőnek érzem magam, ha olyan műről kell írnom, amely iránt — vagy amelylyel szemben — nem vagyok elfogult. Megaláztatott érzem a mesterség megvetésre-méltó oldalát. Elképzelhető-e egy mű megfelelő interpretálása bizonyosfokú termékeny hamisítás nélkül, amit a magaméból csempészek hozzá? Hiszen az érdeklődés első feltétele a torzítás: magamra vonatkoztatni, ami nem